

Citation:

H.J. Koenen, Levensbericht C.K.J. von Bunsen, edition , volume

TER GEDACHTENIS

VAN

CHRISTIAN KARL JOSIAS VON BUNSEN,

Buitenlandsch Lid van de Letterkundige Afdeling der Akademie.

DOOR

Mr. H. J. KOENEN,

Secretaris der Letterkundige Afdeling.

Is het noodig, Mijne Heeren, dat wij met den man, die ons hoogachting en liefde inboezemde, wat richting, gevoelens en denkwijze betreft op alle punten overeenstemmen, om ons met een warm hart zijnen lof te doen uitspreken? Voorzeker neen; en ik kan met volle vrijmoedigheid verklaren, dat ik, van de dagen mijner jongelingschap af, voor onzen onsterfelijken HUIG DE GROOT, niet slechts als een der titels van onvergankelijke glorie voor ons Vaderland, maar ook als beminnelijk en eerbiedwaardig mensch en Christen, eene diepgevoelde sympathie heb gekweekt; ofschoon ik, indien mijn levenslot twee eeuwen vroeger ware gevallen, waarschijnlijk in de aangelegenheden van Land en Kerk niet aan zijne zijde, mogelijk wel tegenover hem zoude gestaan hebben. En toch, met warmte zou ik hem aan de boorden der Seine of aan de oevers der Oostzee, ja in het Vaderland dat hem eenmaal had uitgeworpen, de warme broederhand hebben gedrukt! Eene innige geestverwantschap verheft soms op de gelukkigste wijze boven de worsteling en wisseling van partijen en richtingen, en doet ons, schoon verre van

tot een flauwhartig verheimelijken van gevoelens, van kleuren en leuzen, aanleiding te geven, beseffen, dat er in geest en hart een hooger beginsel van eenheid kan gevonden worden, dan de onvolkomenheid onzer aardsche betrekkingen met zich brengt. Daartoe moet ons reeds het besef van onze eigene onvolmaakt-
heid geleiden. Zoodra toch de hemelsche lichtstraal door het prisma onzer eigenheid valt, heeft er eene straalbreking plaats, die het zuivere licht zich in helderder of donkerder kleuren doet ontbinden; of wilt gij een ander beeld, het helder metaal is zoo zeer in het onzuivere erts verborgen, dat wij in den donkeren bodem der aarde geen onvermengde delfstof moeten verwachten. En het is voorwaar geene der minste heerlijkheden van dat beter en eeuwig Vaderland, waarop wij zoo gaarn, ook bij de woelingen en worstelingen van partijen en meeningen, ons verlangend oog en hart vestigen, dat zich daar hereenigt al wat hier uit God was en in oprechtheid God gezocht heeft.

Deze overwegingen, Mijne Heeren, kwamen bij mij op, toen ik vóór eenige weken het diep betreuenswaardig afsterven vernam van den man, wien ik een achttal jaren geleden te Londen in eene dier godsdienstige en menschlievende vergaderingen, welke in gindsche wereldstad telken jare in de maand Mei plegen gehouden te worden, het woord had hooren voeren, en met liefde en eerbied de hand had gedrukt. In die Vergaderingen, welke men, om ze te waarderen, moet hebben bijgewoond, vergeet men de tongval die gesproken, het reiskleed dat gedragen wordt, wanneer slechts de richting en de strekking der reize leidt naar het eeuwig Jeruzalem dat boven is. VON BUNSEN deed mij al aanstonds aan onzen GROTIUS denken, met wien de roemrijke afgestorvene in veelsoortigheid van werken en streven, in den overrijken schat zijner kundigheden, die de meest verscheidene vakken omvatten, in staatkundigen werkring en diplomatische loopbaan, in oprecht-christelijken zin en in de nimmer verloochende liefde tot die vrijheid, die het geliefkoosde ideaal is van alle groote en edele zielen, de onmiskenaarste geest- en natuurverwantschap vertoond heeft. Het kon geenzins bij mij opkomen, om daarbij aan die beide grootheden het meetsnoer aan te leg-

gen, en de vraag te onderzoeken, of VON BUNSEN den onsterfelijken Delvenaar ten volle geëvenaard heeft, en vooral, of hij op tijdgenoot en nageslacht een even uitgebreiden invloed heeft gehad en zal behouden. Dit is gewis in deze onze eeuw, door zoovele en velerleië krachtvolle persoonlijkheden beheerscht, veel moeielijker dan twee honderd jaren geleden: genoeg, de indruk, op mijn gevoel althans, was gelijksoortig, en bij de nagedachtenis staan de beide edele karakters en werkkringen in hunne historische beteekenis op ééne lijn.

Even als DE GROOT het geluk had, te Leiden in den grooten, wellicht in zijn aangenomen vaderland niet genoeg gewaardeerden JOSEPHUS JUSTUS SCALIGER een treffelijken voorganger en voorbeeld te vinden, zoo viel datzelfde voorrecht VON BUNSEN in den beroemden NIEBUHR ten deel, wiens invloed op de letterkundige wereld van onzen tijd, aan welke hij nieuwe nog onbetredene banen aanwees, diep ingrijpend en wijduitgestrekt is geweest. Aanvankelijk in zijne jeugd leerling van den rusteloos werkzamen en veelomvattenden HEYNE, onder wien hij te Göttingen zijne studiën begon en tot eene aanmerkelijke hoogte voortzette, vond BUNSEN in zijne kennismaking met NIEBUHR te Berlijn in 1815 de geopende deur tot zijne volgende met die van dezen groothartigen, onbekrompen en tevens christelijkgezinden diplomaat en geschiedkenner zoo zeer overeenstemmende levensloopbaan. Zoo leerde hij vroeg Rome, de hoofdstad der oude en der nieuwe romeinsche wereld, met hare eeuwenoude herinneringen en majestueuze overblijfselen, die bouwvallen van een ontzagwekkend verleden, met hare kunstschaten en boektrezoren, hare tempels en paleizen, kennen en bewonderen; hare marktplaatsen, zetels weleer van volksvrijheid en schouwplaatsen van dwingelandij, met een oog van herinnering en hope begroeten, en terwijl hij stond aan den rand van het graf der oude beschaving, droomen van eene aanlichtende toekomst, welker wieg het zijne voorname eerzucht was te spreiden.

Te Rome bleek het in BUNSEN, hoe de eerste schreden, die wij in het maatschappelijk leven met goed gevolg zetten, doorgaans voor ons verder werken en streven een punt van uitgang

uitmaken. De Kapel van het Pruisische gezantschap vereischte eene echt-christelijke, krachtige en kernvolle liturgie. De vervaardiging daarvan werd aan BUNSEN opgedragen, en ziedaar de eerste aanleiding tot die liturgische en hymnologische studiën, welke hem gedurende een groot gedeelte zijns levens hebben bezig gehouden. De toenmalige gezantschapsprediker RICHARD ROTHE stond hem daarin ijverig ter zijde; en deze arbeid, die buitengemeen wel slaagde, deed de gelegenheid geboren worden, om BUNSEN ook in de zaak der nieuwe Agenda, ten behoeve der Geünieerde Kerk ontworpen, te raadplegen. Het Pruisische Kabinet schijnt zijne inzichten te dezen opzichte niet te hebben gevolgd, en van toen af heeft zich waarschijnlijk reeds het beginsel, dat het wereldlijk regeringsbeleid zich zoo weinig mogelijk met kerkelijke zaken behoort in te laten, en de gewetensvrijheid in den meest uitgestrekten zin moet eerbiedigen, als het eenig ware aan zijn scherpzinnig oog voorgedaan. Indien die eerbiediging der gewetensvrijheid destijds de leidstar der Pruisische regering ware geweest, duizende Oud-lutheranen, wier somtijds fanatische bekrompenheid, door vervolging geprikkeld, VON BUNSEN later zoo geweldig heeft geërgerd, en die thans naar gindsche zijden des Oceaans zijn uitgeweken, zouden wellicht als trouwe burgers voor den Pruisischen Staat zijn bewaard gebleven. Was het niet betreurenswaardig, dat eene Dynastie en een Staat, waar voorheen de Fransche vluchtelingen om des geloofswille, als in een land der belofte waren opgenomen en bewelkomd, thans de eigene landskinderen door maatregelen van geweld schenen uit te stooten?

Eene tweede betrekking, voor BUNSENS leven van beslissend gewicht, werd door hem te Rome aangeknoopt, toen hem de hand en het hart mocht ten deel worden van eene rijke engelsche erfgename, de dochter van den overledenen R. WADDINGTON, waardoor hem de beschikking over een zeer aanzienlijk geldelijk vermogen gewierd. Hierdoor werd hem eene soort van inburgering in Groot-Brittanje voorbereid, welke aan geheel zijn volgend leven eene bepaalde en onveranderlijke richting zou geven. Na een twintigtal jaren, eerst als toegevoegd aan het Pruisisch Gezantschap

te Rome, vervolgens als Gezant bij den Paus, geplaatst te zijn geweest, en daar in zijne krachtadige medewerking tot de oprichting van het beroemde Archaeologische Instituut, en in de stichting van een Evangelisch hospitaal op de Tarpeïsche rots (eene veelbeteekenende tegenstelling tegen de bestemming van die rots in het oude Rome!) overvloedige sporen van zijne geleerde werkzaamheden en onbegrensde menschenliefde te hebben achtergelaten, werd hij, eerst voor korten tijd tot den gezantschapspost bij het Zwitsersche Eedgenootschap te Bern geroepen, daarna tot de belangrijke betrekking van Buitengewoon Gezant bij het kabinet van St. James benoemd. Dáár, in het koningsgezinde en toch vrijheidlievende Groot-Brittanje, terwijl hem door de familiebetrekkingen van zijne aanzienlijke gade en door den luister van het karakter waarin hij optrad als Vertegenwoordiger van eene der groote mogendheden van Europa, niet slechts eene eereplaats in de aristocratische kringen was aangewezen, maar ook de toegang tot alle wetenschappelijke vereenigingen openstond, werd de woning van BUNSEN (*Prussia House*) het middelpunt van allen, die in Christendom, wetenschap, kunst en letteren belang stelden, eene halle des roems, waarin de schitterendste lichten der drie koninkrijken flonkerden, en waar hem een horizon geopend was, even ver uitgebreid, als het gebied der Britsche kroon zich over de beide halfronden uitstrekte. Want geleerden van allerlei vak rekenden het zich een voorrecht, met hem in aanraking te komen, en zich van zijne medewerking in allerlei wetenschappelijke vereenigingen te verzekeren. En toch vond hij tijd, om, te midden van dat alles, zijne veelomvattende werken voor te bereiden, zaam te stellen en uit te geven, dagelijks zich eenigen tijd uitsluitend aan zijn gezin toe te wijden, en nu en dan, vooral in den vroegen morgenstond, zijn gevoel in menig treffend gedicht uit te storten. Zoo leefde hij in zijnen benijdenswaardigen familiekring met eene gade, die door haar voortreffelijk gemoed, hare fijne geestbeschaving, hare uitgebreide kundigheden, en vooral door haar christelijken zin, waardig was aan zijne zijde dit aanlokkend levenspad te bewandelen, en die hem een talrijk kroost van

zonen en dochteren schonk, aan wier verstandelijke en zedelijke opvoeding de ouders zich bestendig bleven toewijden, zoodat in dit edel gezin, wáár het zich ook bevond, het Engelsche familieleven zich in zijne zuiverste gedaante openbaarde. Eene zijner dochters was met haren echtgenoot te Heidelberg gevestigd, en een zijner zonen woonde op eene villa nabij Bonn, waardoor onze BUNSEN aanleiding kreeg, om na het verlaten van zijne diplomatische loopbaan in Groot-Brittanje, eerst een prachtig buitenverblijf aan den rechteroever der Neckar tegenover Heidelberg, te betrekken, en daarna, om zijne jongste levensdagen te Bonn door te brengen, op welke plaats hij den 28sten Nov. des vorigen jaars aan eene borstkwaal bezweek.

Zien wij, Mijne Heeren, op de vruchten van BUNSENS voorbeeldeloze werkzaamheid, hetzij als staatsman en diplomaat, hetzij als godgeleerde, geschiedkenner en wijsgeer, welk eene verbazende veerkracht onderstelt niet hetgeen van zijne zoo vruchtbare pen is uitgegaan, ook zonder nog te zien op de niet minder bewonderenswaardige bedrijvigheid, door hem in persoon in allerlei kringen in Groot-Brittanje en op het vaste land aan den dag gelegd! In de eerstvermelde betrekking heeft hij in de verwickelingen, ten aanzien der gemengde huwelijken door den roomsch-catholieken kerkvoogd VON DROSTEN VISSCHERING ontstaan; — in de zaak der Evangelische Agenda en van hare invoering in de Geüniëerde Kerk; — in de ontwarring der bijna onoplosbare rechtsvraag opzigtelijk de betrekkingen van de Hertogdommen van Sleeswijk en Holstein tegenover den Duitschen bond; en in de Staatshervorming der Pruisische Monarchie, voor welke hij, even als onze Graaf SCHIMMELPENNINCK in 1848, eene navolging der wijd vermaarde engelsche Constitutie wenschelijk achtte, waardoor hij zich den tegenstand der Oud-pruisische partij berokkende; — en eindelijk in de gemeenschappelijke maatregelen, door Groot-Brittanje en Pruisen genomen, om een gemeenschappelijken Bisschopszetel in Jeruzalem op te richten, ofschoon ook die stichting niet ten volle aan de voorwaarden die hij voor de kerk der toekomst, zijn ideaal, gesteld had, beantwoordde; — in alle deze aangelegenheden, zeg ik,

heeft hij eene zelfstandigheid van oordeel aan den dag gelegd, die in alle tijden, ook in onze dagen, even zeldzaam zijn, en waarbij hem het lichtgesternte der vrijheid steeds als eene noordstar op zijne wetenschappelijke tochten heeft voorgelicht. In zijne denkbeelden over den aard en de inrichting van die Kerk der toekomst, waarmede hij zich bestendig in gedachten bezig hield, en welke hij, deels in een afzonderlijk geschrift heeft ontwikkeld, deels in de *Teekenen des tijds* polemisch tegen andersdenkenden verdedigde, zweefde hem vooral de Episcopale Kerk in Noord-Amerika en de synodaal op grond van het beginsel der vertegenwoordiging ingerichte Evangelische Kerk in Westphalen voor den geest, wier grondslagen hem de eenig ware, enig mogelijke voor die Kerk der toekomst voorkwamen.

Over de verdiensten van BUNSEN als godgeleerde, als geschiedkenner en wijsgeer, een afdoend oordeel te vellen, daartoe is de tijd, mijns inziens, nog niet gekomen. Zeker is het echter reeds nu, dat hij op hymnologisch gebied, een in Duitschland sedert eenige jaren zoo hoogbelangrijk vak, waar evenveel smaak als kerkelijk bewustzijn toe gevorderd wordt, een eerste voorganger is geweest, en wellicht den voornaamsten stoot heeft gegeven, welke sedert door den arbeid der STIERS, der LANGES, der WACKERNAGELS en van zoo vele anderen een nieuw vak van letterkunde heeft doen ontstaan. Zijn Bijbelwerk..... ik vermeet mij niet, Mijne Heeren, het te beoordeelen, noch de vraag te beantwoorden, wat men te denken hebbe van zijn beginsel, om de Semietische natuur van het Oostersche woord in de Japhetische gedachtenwereld over te brengen. Zijn werk is als een tafereel, hetwelk men op zekeren afstand moet beschouwen, zal het ons in het rechte licht voorkomen. En wat zijne twee grootsche historische werken betreft, ik bedoel dat over de leer van het goddelijke wereldplan in de lotgevallen der menscheid, en dat over de plaats die Egypte in de geschiedenis der wereld vervult, beiden gewrochten van verbazingwekkende geleerdheid, toonbeelden van scherpzinnige kritiek en eene niet gewone gave van conjecturen en combinatiën te vormen; — werken, waarin de kweekeling van NIEBUHR zich in zijne volle

ontwikkeling openbaart, doch waarin ook de stoute gissingen van zijn schitterenden voorganger zich veelvuldig en soms op gewaagde wijze voordoen, die grootsche werken zullen nog lang de stoffe van onderzoek en toetsing bij tijdgenoot en nakomeling blijven uitmaken. Eindelijk verdient gewis nog vermelding, hetgeen hij op het veld der eigentlijke Kerkgeschiedenis en van de Christelijke Oudheid geleverd heeft: zijne scherpzinnige kritiek van de zoolang betwiste echtheid van sommige (4 der 7) brieven van IGNATIUS, een vraagstuk van groot belang voor de zwevende vraagstukken van onzen tijd, in zonderheid omtrent de oudste toestanden der Christenkerk; en zijne veelomvattende behandeling der *Philosophoumena* van HIPPOLYTUS, in 1844, gelijk men weet, door MYNOÏDES MYNAS in het klooster op den berg Athos gevonden, waaruit hij voor de kennis der Christenkerk in de derde eeuw de belangrijkste gevolgtrekkingen heeft afgeleid. Voor de Christelijke kunst eindelijk is zijne monographie over de Basilieken van het Christelijke Rome, aan den jongst overleden Koning van Pruisen opgedragen, van uitstekende waarde, en zal gewisselijk meer en meer als zoodanig worden in eere gehouden, naar mate het hooge gewicht der geschiedenis van den kerkbouw ook hier te lande meer zal worden erkend.

Ja, groote Ziel, onvermoeide arbeider aan de veelomvattende taak der Japhetische menschheid, hooggeplaatste en scherpzichtige Ziender, ik mocht u de hand drukken, uwe welsprekende stem hooren, van uwe gadelooze werkzaamheid in de wereldstad aan de Theems getuige zijn, uwe onbeperkte menschlievendheid als een voorbeeld ter navolging aanstaren, de reuzenkrachten van uwen geest bewonderen: den omvang van uwen horizon kon ik met den blik niet omspannen; waar ik uw streven niet kan beamen, wil ik de hand op den mond leggen, en aan eene beter ingelichte nakomelingschap overlaten, u te waarderen, gelijk gij verdient gewaardeerd te worden! Uw sterfbed was een triomfwagen; — en heeft de nagedachtenis van eenen HUMBOLDT na zijn afsterven eenen schok ondergaan, de uwe zal, daar uw karakter als mensch en Christen ons eerbied afdwingt, geene

verduistering lijden, maar met steeds meer onbenevelde glans tot het nageslacht overgaan! Ons blijven de woorden, die gij stervend hebt gesproken, ter overdenking en behartiging, als het opschrift uwer laatste woning, voor de oogen gesteld: „Ondanks alle mijne zwakheden en ellenden, heb ik toch gewenscht en gezocht al wat groot is en edel hier beneden; maar mijne schoonste ervaring is, CHRISTUS gekend te hebben. — — Al het overige is niets, CHRISTUS is de Zone Gods, en wij zijn dan slechts zijne kinderen, wanneer de geest der liefde, die in CHRISTUS was, in ons woont!”
